

Д. А. Міщенко,
д. держ. упр., доцент, професор кафедри фінансів та державного управління,
Дніпропетровська державна фінансова академія

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ШЛЯХОМ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

D. Mishchenko,
PhD in Public Administration, lecturer, Professor,
Department of Finance and Public Administration, Dnipropetrovsk State Finance Academy

ENSURING FOOD SECURITY BY IMPROVING STATE REGULATION OF THE AGRICULTURAL SECTOR

У статті розглянуто основні підходи до визначення сутності поняття продовольчої безпеки держави, проаналізовано основні аспекти продовольчої безпеки як генеральної мети аграрної політики держави. Досліджено головні принципи, на яких базується система національної продовольчої безпеки. Зазначено, що концепція продовольчої безпеки країни повинна охоплювати задоволення фізіологічних потреб населення у безпечних, поліфункціональних, високоякісних продуктах харчування відповідно до медичних рекомендацій, екологічних умов та індивідуального стану людини. Встановлено, що продовольче забезпечення населення та продовольча безпека залежать не лише від фізичної потреби у продовольстві різних груп населення, а й від рівня їхньої платоспроможності, низький рівень доходів негативно відображається на вітчизняному аграрному виробництві, оскільки попит на його продукцію падає і воно не одержує необхідних коштів для модернізації та розширеного відтворення. Визначено основні завдання державних органів управління щодо забезпечення продовольчої безпеки України. Запропоновано заходи щодо підвищення ефективності державного регулювання аграрного сектору як чинника забезпечення продовольчої безпеки.

This paper reviews the main approaches to defining the essence of the concept of food security, analyzes the main aspects of food security as a general purpose agricultural policy, studied the main principles underlying the system of national food security, stated that the concept of food security should cover meet the physiological needs of the population in safe, multifunctional, high-quality food products in accordance with medical recommendations, environmental conditions and the individual human condition, it is found that the food security of the population and food security depends not only on physical food needs of different groups, but also on the level of their ability to pay, low income negative impact on domestic agricultural production as demand for its products is falling and it does not receive the necessary funds to upgrade and expanded reproduction, the main task of public authorities to ensure the food security of Ukraine, proposed measures to improve state regulation of the agricultural sector as a factor in ensuring food security.

Ключові слова: продовольча безпека, продовольче забезпечення, державне регулювання, державна підтримка, аграрний сектор.

Key words: food safety, food security, government regulation, government support, the agricultural.

ВСТУП

Одним з ключових завдань державної влади є гарантування національної продовольчої безпеки, адже стабільне виробництво якісних продуктів харчування, доступність їх отримання та споживання за рахунок власного виробницт-

ва та імпорту можливе лише під контролем державних органів. Тільки держава може забезпечити формування запасів продовольства, використовуючи механізми підтримки виробників основних продуктів харчування, регулювання експорту і митно-тарифної політики. Саме на державному

рівні можна вирішити проблему соціального захисту мало-забезпечених.

Забезпечення продовольчої безпеки є однією з найважливіших передумов формування високого рівня якості життя населення країни, оскільки споживання продуктів харчування є однією з базових потреб людини.

Незважаючи на пильну увагу до проблеми продовольчої безпеки з боку світової спільноти, вона не тільки не вирішена, а й суттєво погіршилася в умовах глобалізації, у зв'язку з чим уточнення концепції продовольчої безпеки сьогодні є одним з найактуальніших завдань. Продовольча безпека розглядається як один з основних елементів національної безпеки держави, що забезпечують її автономність і незалежність від інших країн.

В останні роки на світових ринках спостерігається дефіцит ряду сільськогосподарських культур і, звісно, зростання цін на продукти харчування. Ці негативні тенденції досягли таких масштабів, що в багатьох країнах світу ґрунтовно стурбовані питаннями продовольчої безпеки.

Незважаючи на те, що Україна значною мірою незалежна по ряду параметрів продовольства, є ряд проблем, серед яких найбільш вагомими пов'язані із технічним забезпеченням аграрного сектору, інвестиційними проектами, які впроваджуються у цій області, пріоритетними напрямками в зерновому господарстві, овочівництві та тваринництві, застарілістю виробничих потужностей переробних підприємств, закупівель необхідних засобів виробництва.

Вагомий внесок у теорію і практику забезпечення продовольчої безпеки України внесли такі фахівці, як В. Андрійчук, В. Балабанов, Ю. Білик, В. Богачова, П. Борщевський, Б. Данилишин, В. Геєць, Л. Дейнеко, О. Гойчук, С. Кваша, О. Кочетков, І. Лукінов, Р. Марков, Г. Мостовий, П. Саблук, В. Ткаченко, В. Трегобчук, А. Чечіль, В. Щегович, В. Юрчишин та ін. Проте дослідження цієї проблеми не повністю відповідає поточним потребам державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — розглянути основні підходи до визначення сутності поняття продовольчої безпеки держави, проаналізувати основні аспекти продовольчої безпеки як генеральної мети аграрної політики держави, дослідити головні принципи, на яких базується система національної продовольчої безпеки, визначити основні завдання державних органів управління щодо забезпечення продовольчої безпеки України, запропонувати заходи щодо підвищення ефективності державного регулювання аграрного сектору як чинника забезпечення продовольчої безпеки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Одним із головних завдань державного управління є сприяння прогресивним змінам у структурі економіки, удосконалення міжгалузевих та внутрішньогалузевих пропорцій, стимулювання розвитку галузей, які визначають науково-технічний прогрес, забезпечують конкурентоспроможність вітчизняної продукції та зростання рівня життя населення. Особливе місце займає здійснення державою комплексу заходів стимулюючого впливу у аграрному секторі, продукція якого справляє визначальний вплив на рівень життя населення.

У Загальній декларації прав людини одним з найважливіших критеріїв гідних умов життя визнається право на їжу на рівні, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту людини. Тобто приймаючи на себе обов'язок щодо забезпечення основних прав людини, держава несе відповідальність за створення соціально-економічних умов, за яких людина може задовольнити свої потреби у повноцінному харчуванні [5].

На Всесвітній конференції з продовольства, яка відбулася під егідою Організації Об'єднаних Націй і Продовольчої сільськогосподарської організації (FAO) у 1974 р., продовольче забезпечення визнано глобальною соціально-економічною проблемою, розв'язання якої потребує консолідації зусиль не лише на національному, але і регіональному та світовому рівні [4].

На сучасному етапі у більшості країн продовольче забезпечення розглядається як фактор національної безпеки (продовольча безпека).

Найчастіше зустрічаються три підходи до визначення продовольчої безпеки.

Представники першого підходу використовують визначення продовольчої безпеки, в якому фігурує тільки споживання. На їхню думку, продовольча безпека — це забезпечення гарантованого доступу населення до продовольства в кількості, необхідній для активного здорового життя. Отже, для досягнення продовольчої безпеки існують різні альтернативи — імпорт або самозабезпечення, причому між ними не вбачається істотна різниця при використанні подібного визначення. Серед деяких вітчизняних економістів критерій споживання також визнається єдиним.

Прихильники другої точки зору в якості ще однієї ключової позиції в розумінні сутності продовольчої безпеки виділяють здатність країни самостійно забезпечувати себе необхідним обсягом та асортиментом продуктів харчування. Відповідно до цього підходу, досягнення продовольчої безпеки передбачає реалізацію таких основних напрямів вирішення проблеми: 1) підтримання постачання продовольства на рівні, достатньому для здорового харчування; 2) забезпечення належного рівня платоспроможного попиту населення; 3) усунення залежності від імпорту та захист інтересів вітчизняних товаровиробників.

Третій підхід ґрунтується на двох критеріях: наявність на продовольчому ринку країни такої кількості продуктів харчування, якої достатньо для підтримання здорового способу життя населення та доступність цих продуктів абсолютно для всіх верств населення [7].

Викладені вище підходи акцентують увагу передусім на особистості та її інтересах у сфері забезпечення своїх першочергових потреб у продуктах харчування, тобто можливість забезпечення фізичної та економічної доступності продовольства.

В узагальненому вигляді продовольчу безпеку, можна визначити як багатоаспектне явище, яке характеризує, з одного боку, спроможність держави забезпечити своїм громадянам можливість споживання основних продуктів харчування відповідно до визначених норм, з іншого, — здатність держави мобілізувати внутрішні ресурси для наповнення продовольчого ринку продукцією вітчизняного виробництва, і таким чином гарантувати власний суверенітет [9].

Розглядаючи досягнення національної продовольчої безпеки як генеральну ціль аграрної політики держави, необхідно зосередити увагу на наступних її аспектах: продовольчому, сільськогосподарському, зовнішньоекономічному, агропромисловому, а також соціальному.

Продовольчий аспект є вихідним в аналізі пріоритетів, оскільки характеризує основну ціль аграрної політики — досягнення продовольчої безпеки. Він визначає рівень забезпечення країни продовольством, у тому числі власного виробництва, обсяги необхідних резервів продуктів харчування і сільськогосподарської сировини, а також фізіологічні та платоспроможні межі попиту на продукти харчування на внутрішньому ринку, та характеризується показниками існуючої структури споживання і його фізіологічними нормами [8].

Сільськогосподарський аспект характеризує рівень використання аграрного потенціалу країни у виробництві не-

обхідних обсягів сільськогосподарської сировини та продовольства і визначається відповідними показниками ефективності сільського господарства: урожайність, продуктивність тварин, продуктивність сільськогосподарських угідь, продуктивність праці, рентабельність виробництва, фондів-дача тощо.

Агропромисловий аспект дозволяє зробити аналіз матеріально-технічної бази сільського господарства та оцінити потенціал і ефективність переробних галузей, стан функціонування маркетингової сфери.

Зовнішньоторговий аспект відображає взаємозв'язок світового і внутрішнього сільськогосподарських ринків, що характеризується показниками обсягів імпорту і експорту кожного із продуктів; цінами на різні види сільськогосподарської продукції і продовольства власного і імпортного виробництва, відношенням їх рівня на внутрішньому і світовому ринках; показниками кон'юнктури зовнішніх ринків сільськогосподарської продукції і продовольства тощо.

Соціальний аспект охоплює питання доступу населення до продовольства, соціального захисту малозабезпечених категорій населення, посилення адресності соціальної політики, досягнення селом рівних з містом умов отримання реальних грошових доходів та соціального обслуговування, однакових умов соціального забезпечення для всіх груп населення незалежно від виду трудової діяльності та місця проживання тощо [11].

Необхідність забезпечення продовольчої безпеки України вимагає підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, що передбачає використання державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та вживання заходів підтримки власних виробників (з оглядом на зобов'язання взяті Україною із вступом до СОТ та підписання Угоди про зону вільної торгівлі з ЄС).

Задоволення потреб у продовольстві повинно здійснюватися відносно кожної конкретної людини у місцях її проживання. Причому основний тягар у формуванні продовольчої безпеки покладається саме на органи державної влади, які несуть безпосередню відповідальність перед населенням за його достатнє забезпечення якісним продовольством.

Система національної продовольчої безпеки базується на принципах самозабезпеченості, незалежності, доступності та якості. Саме їх, в першу чергу, необхідно враховувати під час формування державної політики щодо продовольчої безпеки. Також мають забезпечуватися: ефективний розвиток харчової промисловості, зовнішньоекономічна діяльність у сфері харчової промисловості, формування доходів населення, гарантування збалансованого і якісного споживання [10].

Важливість та необхідність гарантування продовольчої безпеки України потребує підтримання відповідного рівня продовольчого самозабезпечення. Це в свою чергу передбачає використання державної підтримки вітчизняних виробників. Надійність продовольчої безпеки полягає як у достатньому самозабезпеченні продуктами харчування, так і в наявності коштів для їх імпорту в необхідних обсягах за умов мінімальної потенційної вразливості продовольчого забезпечення населення в разі виникнення ускладнень з імпортом продовольства (відсутність валюти, зростання цін, ембарго тощо).

Концепція продовольчої безпеки країни повинна охоплювати задоволення фізіологічних потреб населення у безпечних, поліфункціональних, високоякісних продуктах харчування відповідно до медичних рекомендацій, екологічних умов та індивідуального стану людини. Одним із шляхів досягнення продовольчої безпеки є суворе дотримання санітарно-гігієнічних вимог, технологічних інструкцій, рецептур, режимів оброблення, зберігання, транспортування, реалізації сировини і готової продукції. Таким чином, якість —

один з основних аспектів продовольчої безпеки. Для вирішення цієї проблеми необхідно створити систему безпеки, яка дає змогу запобігти ризику отримання неякісної продукції. Наприклад, це можливо здійснити за умови: вдосконалення методології оцінки якості харчових продуктів і продовольчої сировини; переходу від контролю готової продукції до контролю на стадії її виробництва на всьому технологічному ланцюгу; розроблення системи прогнозування показників якості; розроблення, освоєння і впровадження системи інтегрального контролю сировини і харчових продуктів, і застосування високоефективних методів контролю; розроблення методик якісного і кількісного аналізу ризику порушення функціонування технологічних систем, які погіршують якість продукції, що виготовляється [1].

Слід звернути увагу на те, що в Україні ще не сформована належна інституційна база для формування стійкого балансу виробництва і розподілу продовольства в суспільстві, а це значно обмежує регулятивні можливості державних інститутів на відповідних ринках

Основними завданнями державних органів управління є своєчасне прогнозування та виявлення загроз продовольчій безпеці, мінімізація їх негативних наслідків за рахунок стратегічних запасів продовольства. Слід створити комплексну систему спостережень, збору, обробки, систематизації та аналізу інформації щодо виробництва, управління запасами і постачання продовольства, якості і безпеки харчових продуктів, споживання продовольства та харчування населення. Також необхідно сформувати державні інформаційні ресурси у сфері забезпечення продовольчої безпеки, використовуючи сучасні засоби комунікації. Також важливо організувати своєчасне інформування виробників і надання консультаційних послуг державними органами та дорадчими службами щодо державних програм підтримки галузі і схем їх реалізації, механізмів регулювання ринків сільгосппродукції [6].

Продовольче забезпечення населення та продовольча безпека залежать не лише від фізичної потреби у продовольстві різних груп населення, а й від рівня їхньої платоспроможності. Низький рівень доходів негативно відображається на вітчизняному аграрному виробництві, оскільки попит на його продукцію падає і воно не одержує необхідних коштів для модернізації та розширеного відтворення.

Необхідно удосконалювати інфраструктуру аграрних ринків, де головними напрямками є:

1. Удосконалення законодавчої бази у сфері земельних відносин.
2. Створення сприятливого податкового клімату для функціонування аграрних бірж.
3. Створення національної системи моніторингу аграрного ринку (сільськогосподарської продукції і продовольства, матеріально-технічних засобів для сільського господарства, паливно-мастильних матеріалів й інших енергетичних засобів для сільського господарства, мінеральних добрив, гербіцидів та інших засобів захисту рослин).
4. Створення інфраструктури експорту та імпорту сільськогосподарської продукції та зовнішнього маркетингу [3].

З метою забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору слід забезпечити:

- поліпшення фінансування аграрної науки і зміцнення матеріально-технічної бази наукових установ;
- підвищення рівня комерціалізації результатів наукових досліджень та інноваційних процесів, зменшення ризиків інноваційного розвитку та венчурного капіталу за допомогою спеціальних фондів, застосування державного замовлення на інноваційні продукти у аграрному секторі;
- належне інституційне забезпечення державної інноваційної політики в аграрному секторі економіки шляхом удосконалення систем стандартизації та сертифікації, наближення їх до європейських стандартів;

— удосконалення правових засад інноваційної діяльності й регулювання ринку інновацій у аграрному секторі за допомогою податкових, кредитних, страхових, митних та інших механізмів непрямого впливу;

— проведення заходів щодо інтеграції науки і виробництва, створення агротехнопарків, фінансово-промислових груп, горизонтальних і вертикальних холдингових компаній;

— створення та впровадження на основі новітніх технологій високоефективних сортів і гібридів сільськогосподарських культур та нових високопродуктивних порід тварин; застосування ґрунтозахисних систем землеробства, енерго- і ресурсозберігальних технологій, використання альтернативних джерел енергії у сільській місцевості, технологій екологічно чистої продукції, моделей економічних відносин та інформаційних систем;

— введення вартості землі до економічного обороту, створення іпотечних механізмів кредитування аграрного виробництва, завершення формування всіх складових ринкової інфраструктури в аграрному секторі;

— створення пайових інвестиційних фондів для реалізації великих інноваційних проектів у сільському господарстві;

— розширення форм кредитування інноваційних проектів шляхом здійснення лізингових, факторингових та інших операцій [2].

ВИСНОВКИ

З метою підвищення ефективності державного регулювання аграрного сектору як чинника забезпечення продовольчої безпеки необхідно:

— підвищення платоспроможності селян, рівня і якості їх життя та праці;

— формування механізму кредитування, який був би адекватним сучасним умовам і завданням розвитку аграрного сектору;

— забезпечити зниження податкового навантаження на підприємства аграрного сектору з тим, щоб підприємства отримали достатні власні кошти для модернізації виробництва;

— сприяти розвитку інтеграції, створенню великих конкурентоспроможних компаній.

Фундаментальною основою забезпечення національної продовольчої безпеки та продовольчої незалежності держави в сучасному світі є ефективний і сталий розвиток її аграрного сектору, насамперед, його головної сфери — сільськогосподарства. Саме високоінтенсивне та високоефективне функціонування останнього визначає рівень виробництва аграрної продукції і сировини, а отже, й споживання основних продуктів харчування, від чого залежить здоровий фізичний та психічний розвиток населення. Концепція продовольчої безпеки повинна враховувати об'єктивно існуючі основні суперечності в економічній сфері, сучасний стан та перспективи сталого розвитку економіки України.

Література:

1. Гойчук О.І. Продовольча безпека: структура, рівні та критерії забезпечення / О.І. Гойчук // Загальні проблеми економіки. — 2003. — № 12. — С. 12—18.

2. Зеленська О.О. Система продовольчої безпеки: сутність та ієрархічні рівні / О.О. Зеленська // Вісник ЖДТУ. — 2012. — № 1 (59). — С. 108—112.

3. Лузан Ю.Я. Перспективи створення самозабезпечувальної енергетичної системи ведення сільськогосподарського виробництва / Ю.Я. Лузан // Економіка АПК. — 2010. — № 4. — С. 40—48.

4. Манзій І.Б. Продовольча безпека: структура, принципи, реальність загроз / І.Б. Манзій // Вісник Сумського нац. аграрного ун-ту. — Суми: СНАУ, 2008. — Вип. 8/1 (31). — С. 27—31. — (Серія: Економіка та менеджмент).

5. Одінцов М.М. Моделювання факторів формування продовольчої безпеки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?option=1&iid=113>

6. Пашина Л. Обеспечение продовольственной безопасности региона / Л. Пашина, Л. Горюнова, Л. Цветкова // Международный сельскохозяйственный журнал. — 2008. — № 6. — С. 45—48.

7. Саблук П.Т. Глобалізація і продовольство: монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Білорус, В.І. Власов — К.: ННЦ — ІАЕ, 2008. — 632 с.

8. Хорунжий М.Й. Продовольча безпека: соціально-економічна суть, стан і показники / М.Й. Хорунжий // Економіка АПК. — 2003. — № 6. — С. 146—152.

9. Шибаніна О.В. Формування і ефективний розвиток продовольчого підкомплексу АПК: монографія / Шибаніна О.В. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 368 с.

10. Шевченко О.О. Оцінка національного рівня продовольчого споживання // Міжнародний управлінський форум "Управління сьогодні та завтра" 15-16 травня, 2008 / Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права. 2008. — № 3 (II) спецвипуск. — Хмельницький, 2008. — С. 191—194.

11. Щегович О.С. Формування пріоритетів та розвиток аграрної політики України / О.С. Щегович. — Київ: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2009. — 278 с.

References:

1. Goychuk, O.I. (2003), "Food security: the structure, levels and criteria of providing", *Zagalni problemi ekonomiki*, vol. 12, pp. 12—18.

2. Zelenska, O.O. (2012), "The system of food security: the nature and hierarchical levels", *Visnik ZHDTU*, vol. 1, no. 59, pp. 108—112.

3. Luzan, Y.Y. (2010), "The possibility to create self-sufficiency energy system of agricultural production", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 40—48.

4. Manziy, I.B. (2008), "Food security: structure, principles, reality threats", *Visnik Sumskogo nac. agrarnogo un-tu*, vol. 8/1, no. 31, pp. 27—31.

5. Odintsov, M.M. (2010), "Modelling factors of food security", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 10 July 2014).

6. Pashina, L. Goryunova, L. and Tsvetkova, L. (2008), "Ensuring food security in the region", *Mezhdunarodnyy selskohozyaystvennyy zhurnal*, vol. 6, pp. 45—48.

7. Sabluk, P.T. Bilorus, O.G. and Vlasov, V.I. (2008), *Globalizatsiya i prodovolstvo* [Globalization and food], NNC IAE, Kyiv, Ukraine.

8. Horunzhiy, M.Y. (2003), "Food security: a socio-economic nature, condition and performance", *Ekonomika APK*, vol. 6, pp. 146—152.

9. Shebanina, O.V. (2007), *Formuvannya i effektivniy rozvitok prodovolchogo pidkompleksu APK* [Formation and development of effective food subcomplex agricultural sector], NNC IAE, Kyiv, Ukraine.

10. Shevchenko, O.O. (2008), "Evaluation of national food consumption", *Universitetski naukovі zapiski: Chasopis Hmel'nitskogo universitetu upravlinnya ta pravara* [University research note: Journal Khmel'nitsky University of Management and Law], *Mizhnarodny upravlinsky Forum "Upravlinnya sododni ta zavtra* [International management forum "Management Today and Tomorrow"], University of Management and Law, Khmel'nitsk, Ukraine, May 15—16, 2008, pp. 191—194.

11. Schekovich, O.S. (2009), *Formuvannya prioritetiv ta rozvitok agrarnoi politiki Ukrainy* [Formation and development priorities of Agrarian Policy of Ukraine], NNC IAE, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 29.07.2014 р.